

ДОСУДОВЕ РОЗСЛІДУВАННЯ

УДК 343.98:347.172

Горбачевський Віталій Якович – доктор юридичних наук, доцент, заслужений юрист України, завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін навчально-наукового інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ЗА ФАКТАМИ БЕЗВІСТНОГО ЗНИКНЕННЯ ОСІБ

Розкрито особливості розслідування злочинів, пов'язаних із безвісним зникненням осіб. Проаналізовано недоліки в діяльності слідчих та оперативних підрозділів, проблеми, пов'язані з несвоєчасним повідомленням про факти й причини зникнення особи, що призводить до ускладнення встановлення місця події, свідків, пошуку речових доказів. Доведено, що успішне розслідування такої категорії злочинів значною мірою залежить від якості співпраці слідчого й співробітників оперативного підрозділу.

Ключові слова: безвісно зникла особа; огляд місця події; негласні слідчі (розшукові) дії; оперативно-розшукові заходи; слідчі версії; Єдиний реєстр досудових розслідувань.

Раскрыты особенности расследования преступлений, связанных с безвестным исчезновением лиц. Проанализированы недостатки в деятельности следственных и оперативных подразделений, проблемы, связанные с несвоевременным сообщением о фактах и причинах исчезновения лица, что приводит к усложнению установления места происшествия, свидетелей, поиска вещественных доказательств. Доказано, что успешное расследование такой категории преступлений во

многим зависит от качества сотрудничества следователя и сотрудников оперативного подразделения.

Ключевые слова: пропавшее без вести лицо; осмотр места происшествия; негласные следственные (розыскные) действия; оперативно-розыскные мероприятия; следственные версии; Единый реестр досудебных расследований.

The article is dedicated to peculiarities of investigating crimes related to the disappearance of people, deficiencies in the activity of investigators and operational units. The author reveals difficulties associated with the untimely notification of the facts and the reasons for the disappearance of persons and how this complicates the setting of the scene, the search for the evidence and witnesses.

The author believes that the successful investigation of this category of crimes largely depends on the quality of cooperation between the investigator and staff of the operational unit. The priority task of the pre-trial investigation is the location of the missing persons – those who mysteriously disappeared from the domicile or place of work. The author stresses that the absence of the body is usually explained by the fact that it either has been destroyed or hidden. In every fourth case the criminals are trying to conceal the crime.

The article discusses features of operative search measures to establish the location of the body of the victim. It reveals the importance of questioning witnesses, allowing to find out accurate information about a missing person, including the person's family relationships, recreating the approximate route of the movement of the individual prior to the disappearance. The article also points out the importance of using search engine accounting crimes and unidentified bodies, analyzing the email and social network communications of the victim.

The author describes the features of asserting versions in the cases within this category. Such versions would be directed at determination of the circumstances of the disappearance, violent death of a person, and the perpetrator. The article points to the dependency of grounds for the version on detecting the evidence of the offense. It also discusses the negative impact of the time that has passed between the committing and the report of the crime.

The article determines the procedure for conducting a search of the suspects property. It reveals the need for particular attention to detecting traces of blood, a possible murder weapon, correspondence

with relatives of the victim, the presence of a will, and items that belonged to the victim.

The author analyzes the state and problems of tracing individuals that went missing during ATO, ways and means of solving this critical problem.

Keywords: a missing person; review the scene; undercover detective (investigative) actions; operative investigative measures; investigative versions; the joint directory of pre-trial investigation.

Різке загострення соціальних, економічних та національних протиріч в умовах перебудови українського суспільства й держави спричинило значне зростання кількості злочинів, у тому числі, пов'язаних з безвісним зникненням людей. Якщо раніше фіксувалися поодинокі факти зникнення осіб, які згодом виявлялися загиблими, то останнім часом рахунок пішов уже на багато сотень.

Протягом 2013 року відповідно до Єдиного реєстру досудових розслідувань (ЄРДР) у провадженні слідчих підрозділів МВС України перебувало 15239 кримінальних проваджень за фактами безвісного зникнення осіб (ст. 115 КК України з додатковою відміткою про безвісне зникнення), з них зареєстровано у ЄРДР за 12 місяців 2013 року – 12800. Закрито 11527 проваджень. Станом на початок 01.01.2014 року не закінчено досудове розслідування у 3712 кримінальних провадженнях.

Методика розслідування таких злочинів має свої особливості. Людина спочатку безвісно зникає, а пізніше її труп знаходять з ознаками насильницької смерті, або її доля залишається невідомою, через що вона потрапляє до числа осіб безвісти зниклих. Фахівці відзначають збільшення віктимності, саме цього виду злочинів, тобто чим більше суспільство вражене злочинністю, тим більший шанс будь-якого індивіда стати жертвою безвісти зниклих внаслідок злочину» [1]. При такому підході віктимність розглядається у зв'язку зі статистикою числа жертв.

Слідчо-судова практика свідчить про накопичений певний досвід успішного розслідування й розкриття таких злочинів. Однак, на жаль, мають місце й недоліки в діяльності слідчих і оперативних підрозділів, в першу чергу – незначний рівень професіоналізму співробітників, недостатня адаптація до професійної діяльності в умовах дії нового Кримінального процесуального кодексу (КПК).

Значні труднощі викликає несвоєчасне повідомлення про факт і причини зникнення особи, через що відповідно ускладнюється встановлення місця події, свідків, пошуку речових доказів, розробки версій, планування та проведення слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні.

Першочерговою задачею досудового слідства є встановлення місця знаходження безвісті зниклих осіб – тих, хто з невідомих причин зник з постійного місця проживання чи місця роботи, стосовно кого в органи внутрішніх справ надійшли заяви чи повідомлення про зникнення і є підстави вважати, що вони стали жертвами злочину чи нещасного випадку. Такі заяви і повідомлення можуть надійти від родичів і близьких особи, яка зникла, від посадових осіб житлово-комунальних органів, адміністрацій, установ, організацій, підприємств, де працювала чи навчалась безвісно зникла особа, від органів місцевої влади і місцевого самоврядування. Повідомлення про осіб, які безвісно зникли, може бути отримано із засобів масової інформації, інформація про зникнення може міститися в матеріалах кримінального провадження, чи отримана від особи, яка залучена до виконання завдань оперативно-розшукової діяльності.

Факт безвісного зникнення людини нерідко є очевидним (заяви і повідомлення близьких родичів, рідше знайомих і колег по роботі), то залишається невідомим жертвою якого злочину вона стала (причиною раптового зникнення може бути вбивство, нещасний випадок із приховуванням тяжких наслідків, викрадення для фізичної чи сексуальної експлуатації, захоплення в заручники з метою викупу чи виконання інших протиправних умов, шахрайством, використанням трупа іншої людини, інсценоване самогубство, з від'їздом в іншу місцевість; другі причини) та за ознаками якого злочину необхідно проводити розслідування.

Отже, на момент початку досудового розслідування необхідно встановити такі дані, які з одного боку підтверджують безвісне зникнення особи, а з іншого – вказують жертвою якого злочину вона стала та що важливо, дозволяють встановити місце події.

Успішне розслідування такої категорії злочинів значною мірою залежить від якості співпраці слідчого і співробітників оперативного підрозділу. Функції оперативно-розшукової діяльності у виявленні та розкритті злочинів тісно пов'язані з

функціями органів досудового розслідування, але не підміняють одне одного. Основною метою негласних слідчих (розшукових) дій є збирання, або перевірка вже встановлених доказів у конкретному кримінальному провадженні. На відміну від них, оперативно-розшукові заходи можуть бути спрямовані не лише на отримання документів, речей чи предметів, які будуть потім використані, а й на виявлення майбутніх джерел доказів та встановлення їх місця знаходження, створення умов для проведення слідчих(розшукових) дій, проведення їх у подальшому за дорученням слідчого.

Підставами для проведення оперативно-розшукової діяльності згідно ст. 6 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» є наявність достатньої інформації про осіб, які безвісти зникли [2]. Оперативно-розшукова діяльність може бути розпочата до початку кримінального провадження, або здійснюватись паралельно з ним, в межах якої співробітники оперативних підрозділів мають право проводити оперативно-розшукові заходи з метою пошуку й фіксації фактичних даних про протиправні діяння осіб або груп [3].

Застосування оперативно-розшукових заходів стосовно осіб, які безвісно зникли, розпочинається, як правило, з оперативної перевірки, мета якої забезпечити з'ясування достовірності інформації про кримінальний характер зникнення і визначення подальшого розвитку оперативно-розшукової діяльності. Оперативно-розшукові заходи можуть бути направлені на виявлення свідків, інформованих про зникнення розшукуваної безвісно зниклої особи, проведення опитування, фіксації показань, використання таких показань при допитах та інших процесуальних діях, виявлення предметів і документів, які можуть бути доказами, проведення оперативно-розшукових заходів по їх дослідженню, збереженню і т.п., фіксацію фактичних даних про дії підозрюваних в процесі здійснення оперативного спостереження за ними.

Характер оперативно-розшукових заходів залежить від конкретних обставин зникнення людини, її кримінальної характеристики, якщо вона причетна до вчинення протиправних дій, часу, способу і прийомів, застосованих злочинцями для приховування свого злочину, його корисної мотивації, алібі, яке приготували особи, винні у зникненні людини.

При отриманні інформації про особу, яка безвісно зникла, оперативні підрозділи вивчають обставини, що передували її зникненню, спосіб життя, зв'язки, поведінку в громадських місцях та в побуті, можливу причетність до протиправних дій чи можливу свідому втрату зв'язків із своїм оточенням та інші деталі, і тільки при наявності достатньої інформації про можливість вчинення злочину стосовно особи, яка зникла, виникають підстави для проведення оперативно-розшукової діяльності.

Аналіз кримінальних проваджень даної категорії свідчить, що найбільше число вбивств скоюють чоловіки (близько 93%) як правило, у віці 30–45 років. Приблизно у 70 відсотках випадків були родичами, подружжям або товаришами по службі вбитих, перебували з ними в конфліктних відносинах [4].

Важливо враховувати, що оперативно – розшукова діяльність використовує окремі оперативно-розшукові заходи та застосовує спеціальні технічні засоби й тактичні прийоми, комп'ютерні пошукові системи, які не мають аналогів серед засобів кримінально-процесуальної діяльності. Виявлення відомостей про закінчений злочин або замах на нього є підставою для внесення відомостей до ЄРДР і негайної передачі матеріалів до органів досудового розслідування для початку та здійснення досудового розслідування в порядку, передбаченому 1, ч.2 ст. 214 КПК [5].

Завдання розшуку осіб безвісно зниклих, прямо не пов'язане з кримінально процесуальною діяльністю. Оперативно-розшукова діяльність відповідно до пункту першого ч.1 ст. 6 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» здійснюється з метою виявлення і фіксації фактичних даних про злочинну діяльність лише щодо злочинів, які готуються, або вчинені невстановленими особами.

Отже якщо даних, що дозволяють припустити вбивство людини, що зникла безвісти, недостатньо, то слідчий у рамках кримінального провадження за допомогою працівників оперативних підрозділів міліції перевіряє повідомлення про безвісну відсутність громадянина. З'ясовується його місцезнаходження:

а) за місцем роботи-чи не став він жертвою виробничого травматизму, або не відбув у тривале термінове відрядження;

б) у відділеннях міліції чи не був він затриманий, заарештований за скоєне правопорушення;

в) в ізоляторах тимчасового тримання серед затриманих і заарештованих;

г) в лікарнях чи не поміщений на стаціонарне лікування;

д) в установах щодо організованого набору робочої сили не отримував він направлення на роботу в іншу місцевість;

е) у військовому комісаріаті не покликаний чи зниклий до лав збройних сил, не повідомивши про це близьких родичів;

є) у родичів і друзів чи не проживає він тимчасово у них, не сповістивши про це заявників;

ж) в морзі чи немає там серед непізнаних трупів.

При зникненні дитини перевірки проводяться в дитячих будинках, приймальниках-розподільниках, а щодо фізично неповноцінних і старих людей відповідно в будинках для інвалідів та людей похилого віку.

Перевірка має бути ретельною, щоб отримати належні докази про наявність чи відсутність події кримінального правопорушення, відповідно прийняття рішення про продовження досудового розслідування чи закриття кримінального провадження. Так факт смерті внаслідок хвороби необхідно однозначно встановити опитуваннями близьких покійного, довідкою лікаря та іншими документами лікувального закладу. З одержанням повідомлення що виявлено людину, яка значилася зниклою без вісті, слідчому краще переконатися на власні очі.

Постанову про закриття кримінального провадження можна винести відповідно до ст. 284 КПК лише у випадку повної впевненості в тому, що вбивства не було. У постанові необхідно навести конкретні і переконливі підстави прийняття такого рішення, її копію направити тому, хто звернувся до правоохоронного органу із заявою про зникнення людини.

На результати розкриття та розслідування злочинів щодо безвісті зниклих осіб негативно впливає фактор часу, який минув з моменту його вчинення до моменту надходження заяви або повідомлення та внесення до ЄРДР (знищуються матеріальні сліди, згладжуються людські спогади тощо). Чим більше часу проходить з моменту вчинення злочину, тим складніше отримати інформацію про обставини цієї події й осіб, що брали у ній участь. Люди можуть забути окремі факти або їх деталі, змінити місце проживання – переїхати в інше місто, селище, де їх важко знайти, можуть померти; речові докази та сліди під дією часу

втрачають деякі свої важливі ознаки або взагалі знищуються, зростає вірогідність втрати або знищення слідів і речових доказів.

Однак, аналіз кримінальних проваджень свідчить, що вплив фактору часу на розслідування може бути й позитивним. Зокрема, внаслідок особливостей людської психології злочинець з течією часу втрачає обережність, у нього знижується почуття самоконтролю, притупляється пильність. У результаті з'являється зневага до необхідності приховування слідів злочину. Спостерігаються випадки, коли він обмовляється або навіть вихваляється «в своєму колі» вчиненими в минулому злочинами, що створює додаткові умови для їх розкриття.

Нерідко основою для побудови слідчої версії про особу, причетну до злочину, служать так звані «докази поведінки», тобто її незвичайна, зухвала чи підозріла поведінка. Може виявитися і злочинна обізнаність певних осіб, що також зобов'язує слідчого ретельно перевірити їх можливу причетність до злочину.

Про таку обізнаність може свідчити знання особою подробиць і деталей фактичних обставин злочину, про які може бути відомо лише безпосередньому виконавцю, або особі, причетній до вчинення злочину.

У деяких випадках розкриттю злочинів сприяє зміна позиції заявника або свідків, які раніше на допитах за особистими мотивами давали неправдиві свідчення. Під впливом життєвої ситуації, що виникла, вони можуть заявити до органів слідства про істинні події та винуватців злочину. Згодом може змінитися відношення самого винного до вчиненого злочину. Наприклад, до явки з повинною його спонукають переживання, викликані вчиненим злочином. Іноді злочинець, будучи викритим у вчиненні чергового злочину, дає показання про скоєні ним раніше злочинні діяння, що залишились нерозкритими.

Відсутність трупа зазвичай пояснюється тим, що він або знищений, або прихований. У кожному четвертому випадку злочинці намагаються приховати сліди злочину. Якщо злочинець живе у приватному будинку, труп може виявитися закопаним в підвалі, сараї, хліві, саду, городі, на іншій ділянці присадибного господарства. Нерідко трупи закопують на пустирі, у лісі, в мурашнику, у яру, замурують в стіні будівлі, що будується, скидають в колодезь або колектор каналізаційної мережі, у водойму чи болото. У кожному п'ятому випадку злочинець

намагався спалити місце події, а у кожному восьмому-знищити труп-спалити, знівечити або розчленувати чи навіть розчинити в будь-якій хімічно агресивній рідині, наприклад концентрованому розчині каустичної соди.

Приховування трупа злочинцем, який не перебував у близьких стосунках із потерпілим, характерне для осіб, які вчинили вбивство у власному помешканні житлі або на робочому місці (цех, майстерня, котельня, сторожка тощо).

Вбивства часто відбуваються в оселі потерпілого, його родича або знайомого чи десь поблизу і найчастіше ввечері (19–23 год.). У більшості випадків труп знищувався там же, вночі або рано вранці, іноді через 1–2 доби.

Відома закономірність, що в заяві про зникнення людини, що подається особою, спільно з ним проживавшою (його родичем, членом сім'ї), зазвичай не міститься натяків на вбивство як причину зникнення. У повідомленні ж особи, що не проживала спільно із зниклим, у тому числі його родича висловлюються думки про можливе вбивство, а іноді навіть називається вірогідний зловмисник. Така обставина має бути також врахована слідчим при розробці та перевірці версій. Адже у злочинах цієї категорії заявники нерідко виявляються особами, які вчинили вбивство. З метою встановлення їх можливої причетності слідчий повинен провести огляд місця події, яким можуть бути квартира, надвірні будівлі, підвали, присадибна ділянка. Підставами для огляду можуть є показання свідків про неприязні стосунки, погрози, майнові домагання тощо. При огляді слід виявляти та уточнювати нелогічні вчинки, або невідповідні обставини збоку потерпілих (особа пішла взимку до крамниці – шапка і пальто на місці; поїхала до родичів – не взяла мобільний телефон, носильні речі і взуття), а також на сліди крові, несподівані ремонтні або інші роботи в приміщеннях або на присадибній ділянці.

Достовірно відомо, що більшість вбивць у справах даної категорії не лише перебували в близьких відносинах з потерпілим, але й чітко усвідомлювали, що цей зв'язок добре відомий оточуючим. Скоївши вбивство близької людини і вживши заходів до знищення або приховування трупа, злочинець нерідко вигадує причини відсутності потерпілого: поїхав в іншу місцевість на роботу чи до рідних; зник, щоб уникнути

покарання, яке йому загрожує, арешту; загубився як малолітня або психічно неповноцінна особа; помер природною смертю внаслідок хвороби або старості (наприклад, пішовши до лісу по гриби); поміщений на лікування до лікарні; втопився чи загинув у результаті нещасного випадку і т.д.

Важливим джерелом отримання достовірної інформації є перевірка та аналіз електронної пошти потерпілого, листування, його спілкування у соціальних мережах. З цією метою вилучається за наявності комп'ютерна техніка як з місця роботи так і за місцем проживання.

Для подальшого успішного розслідування злочину дуже важливими є допити заявника і свідків. Під час допиту з'ясовуються час уходу (від'їзду) зниклої особи, (години і хвилини), можливий шлях її слідування, прикмети зовнішності, одягу, мета уходу (від'їзду), місце, куди особа мала прибути, дані про стан здоров'я, психічний стан, настрої. Слід з'ясувати також наявність у зниклого цінностей, грошей, документів, що засвідчують особу, дрібних речей – брелоків, запальничок, ключів та ін.

Оперативним шляхом необхідно перевірити місце можливого перебування особи - місце роботи, проживання, місця проживання родичів і знайомих, лікарняні заклади, морги, місця затримання органами міліції та ін.

Виключно важливими є допити свідків, перш за все для з'ясування, кому була вигідна смерть потерпілого. Почати треба з особи, яка заявила про безвісну відсутність людини, родичів, друзів, приятелів, з якими потерпілий найбільш часто спілкувався. На допитах всіх цих людей важливо виявити осіб, з якими потерпілий перебував у неприязних або ворожих стосунках. Далі мають бути з'ясовані питання про характер конфлікту, коли і в зв'язку з чим він виник, як розвивався, що про нього говорив потерпілий, чи не погрожував йому недруг, коли вони востаннє зустрічались, де, за яких обставин, у чий присутності, як себе тоді вели, якими погрозами обмінювалися.

Допит свідків має також на меті з'ясувати певні дані про зниклу особу, зокрема, її стосунки у сім'ї, наміри виїхати в певному напрямку, стосунки із знайомими, друзями, інтимні зв'язки, що приховуються. За показаннями свідків можна скласти приблизний маршрут руху особи до її зникнення, а в місцях можливого її перебування провести огляд з метою виявлення трупа.

Рекомендується направити окремі запити родичам та друзям зниклої особи, з метою з'ясування місця її перебування. Важливо використовувати і криміналістичні обліки невпізнаних трупів.

У процесі розслідування слідчий повинен скласти план розшуку трупа відповідно до місця його можливого приховування. Разом із цим, складаючи реєстраційну карту особи, яка зникла безвісти, слідчий робить запити в органи міліції інших областей про можливе виявлення невпізаного трупа, прикмети якого схожі з прикметами особи, яка зникла. Необхідно також вилучити якомога більшу кількість фотознімків особи, яка зникла, здебільшого близьких до часу зникнення.

Необхідно з'ясувати, які речі, документи та гроші (в якій сумі) могли бути при зниклому, що з належного йому пропало, а що залишилося вдома. Слід поцікавитися у допитуваних, як характеризувався зниклий за місцем роботи і проживання, якими рисами характеру володів, які мав звички, в тому числі погані. Якщо раніше траплялися тимчасові, більш-менш тривалі його відлучення з місця постійного проживання, з'ясовується, коли куди, на які терміни він відїздив, чи попереджав про це своїх близьких.

Значний інтерес можуть становити відповіді на питання про поведіну особи, що заявила про зникнення людини, а також про поведінку всіх близьких зниклого (що робили, кому і що розповідали у зв'язку з його зникненням).

Інші особливо важливі першочергові дії обшук і огляд квартири (будинку) як можливого місця вбивства. При цьому необхідно шукати труп, його частини і сліди знищення (осколки кісток, шматочки тканин, мозкової речовини та ін); сліди крові у приміщенні, на предметах обстановки, одягу, взуття, головний убір, інші речі підозрюваного, в щілинах підлоги, кахельними плитками, біля плінтусів [6].

Значення виявлення трупа або його частин, органічних частинок, що відділилися від нього в вигляді шматочків м'язів, кісток, волосся, важко переоцінити. Адже за необхідності це дозволяє зробити аналіз ДНК. Важливе доказове значення можуть мати сліди спалювання трупа (кіптява, фрагменти обгорілих кісток, спалених речей в печі, каміні, купі сміття на городі, в інших місцях). Слід шукати речі і гроші потерпілого (значна сума останніх при скромних доходах обшукуваного

потребує з'ясування їх джерела); предмети, речовини, мікрочастинки, однорідні з виявленими на місці події.

Потрібно шукати зброю і сліди її застосування (стріляні кулі, гільзи, дріб, шрот, пижі), а також вибухові, отруйні речовини. Значну користь можуть принести знайдені при цьому сліди пальців рук зниклого, які можна використовувати для ототожнення його особистості в разі виявлення спотвореного трупа. Слід шукати такі документи та речі зниклого, без яких він звичайно не виходив з дому (годинники, окуляри, сумочка, гаманець та ін.) Доцільно вигребти і просіяти попіл зічки чи каміна, в якому можуть виявитися кісткові останки, зуби, коронки, вогнетривкі деталі одягу потерпілого (пряжка, гачки, металеві гудзики).

При виявленні кісткових та інших останків знищеного трупа призначається судово-медична експертиза для встановлення їх приналежності людині, щоб визначити стать і вік убитого. Виявлення на залишках, у тому числі знайдених зубах, слідів прижиттєвих ушкоджень, хвороб, лікарського втручання у поєднанні із наявними в лікувальному закладі і медичній карті передбачуваного потерпілого полегшує вирішення питання про приналежність останків конкретній особі.

Версії, що висуваються у справах даної категорії, спрямовані на з'ясування справжньої долі зниклої людини. Коли версія «зниклий живий» вже відпрацьована і не підтвердилася, перевіряється версія «зниклий убитий». При цьому встановлюються обставини насильницької смерті.

Обґрунтованість версії «зниклий убитий» значною мірою залежить від виявлення матеріальних слідів злочину, в тому числі трупа чи його частин. Рекомендується вивчити передбачуваний маршрут проходження жертви до зникнення, потім направити у правоохоронні органи, лікарні, морги запити про можливе виявлення трупа з прикметами людини. При підтвердженні версії «зниклого вбито» природно постає питання «хто вбивця?».

До висунення версії «вбивство скоїла особа, близька потерпілому» можуть спонукати:

а) конфліктні відносини з підозрюваним зниклого (на ґрунті ревнощів, незадоволення подружнім життям, розподілу житлоплощі, спадщини, витрат на утримання дитини та ін);

б) протиріччя пояснень про причини і обставини зникнення, які підозрюваний дав різним особам, або розбіжності його заяв з точно установленими фактами;

в) докази поведінки близької людини, що вказують на його вину у вбивстві, наприклад: невжиття заходів щодо розшуку зниклого, згадування в розмовах про нього як про неживого, непомірковано-боязкий інтерес щодо результатів ходу розслідування, дії, логічні лише для людини, що знає про смерть зниклого, зокрема, розпорядження майном зниклого та його розпродаж, вступ у новий шлюб.

Перевірити цю версію допомагають допити свідків, які або підтверджують і примножують, або спростовують факти, покладені в її основу. Дуже важливим є з'ясування в підозрюваного де, коли і за яких обставин він бачився з потерпілим востаннє перед його зникненням, як прощалися. Ці свідчення необхідно перевірити, у тому числі на основі офіційних джерел.

На результати розкриття та розслідування злочинів щодо безвісті зниклих осіб негативно впливає час, що пройшов з моменту його вчинення до моменту надходження заяви або повідомлення та внесення до ЄРДР (знищуються матеріальні сліди, згладжуються людські спогади тощо). Чим більше часу проходить з моменту вчинення злочину, тим складніше отримати інформацію про обставини цієї події й осіб, що брали у ній участь. Люди можуть забути окремі факти або їх деталі, змінити місце проживання – переїхати в інше місто, селище, де їх важко знайти, можуть померти; речові докази та сліди під дією часу втрачають деякі свої важливі ознаки або взагалі знищуються, зростає вірогідність втрати або знищення слідів і речових доказів.

Однак, аналіз кримінальних проваджень показує, що вплив фактору часу на розслідування може бути й позитивним. Зокрема, внаслідок особливостей людської психології злочинець з течією часу втрачає обережність, у нього знижується почуття самоконтролю, притупляється пильність. У результаті з'являється зневага до необхідності приховування слідів злочину. Спостерігаються випадки, коли він обмовляється або навіть вихваляється «в своєму колі» вчиненими в минулому злочинами, що створює додаткові умови для їх розкриття.

Нерідко основою для побудови слідчої версії про особу, причетну до злочину, служать так звані «докази поведінки», тобто незвичайна, зухвала чи підозріла поведінка. Може виявитися і злочинна обізнаність певних осіб, що також зобов'язує слідчого ретельно перевірити їх можливу причетність до злочину.

Про таку обізнаність свідчить знання особою подробиць і деталей фактичних обставин злочину, про які може бути відомо лише безпосередньому виконавцю, або особі, причетній до факту злочину.

Іноді розкриттю злочинів сприяє зміна позиції заявника або свідків, які раніше на допитах за особистими мотивами давали неправдиві свідчення. Під впливом життєвої ситуації, що виникла, вони можуть заявити до органів слідства про істинні події та винуватців злочину. Згодом може змінитися відношення самого винного до вчиненого злочину. Наприклад, до явки з повинною його спонукають переживання, викликані вчиненим злочиним. Іноді злочинець, будучи викритим у вчиненні чергового злочину, дає показання про скоєні ним раніше злочинні діяння, що залишились нерозкритими.

При обшуку у підозрюваного, який мешкав разом із зниклим, особливу увагу слід приділити виявленню слідів крові, можливого знаряддя вбивства, листування з родичами потерпілого, наявність заповіту, а також речей, що належали потерпілому. Імовірність дарування, застави, продажу цих речей підозрюваному уточнюється допитами свідків працівників ломбардів та комісійних магазинів [7].

Припущення про фальшивість кореспонденції (листи або телеграми) від зниклого, що надійшла на будь-яку адресу і яка свідчить, що він живий і здоровий, перевіряється призначенням криміналістичної експертизи. Остання встановлює виконаний відповідний текст без вісті зниклим або кимось іншим, наприклад підозрюваним, а також місце відправлення і відповідність строків написання.

Версія «вбивство скоїла стороння особа» висувається зазвичай на основі наступних фактів:

а) відсутність серед близьких зниклого людей, зацікавлених в його смерті;

б) наявність достовірних даних про від'їзд потерпілого куди-небудь;

в) наявність у зниклого в момент від'їзду значних цінностей, на які міг спокуситися невідомий злочинець.

Дії з перевірки такої версії плануються та здійснюються за передбачуваним маршрутом пересування особи, що зникла безвісти, та націлені перш за все на встановлення населеного пункту, будинку, квартири, де потерпілого бачили востаннє, а також особи, з яким він спілкувався перед зникненням. Пошук стає більш цілеспрямованим, коли слідчий шляхом допитів свідків дізнається про професію, сферу трудової діяльності, інтересів зниклої особи (адвокат, посередник в обміні квартир (маклер), кравець, дилер, торговець-оптовик, антиквар і т.д.).

Якщо зникла людина, робота якої пов'язана з відвідуванням мешканців визначеного населеного пункту (наприклад, кур'єр, листоноша, слюсар, монтер, страховий агент), опитуваннями громадян встановлюється клієнт, якого зниклий відвідав останнім, а подальше розслідування спрямовується на з'ясування його можливої причетності до вбивства.

Інший метод, яким широко повинні користуватися слідчі – це вивчення справ про однорідні злочини, вчинені в тому ж місті, районі або навіть області. Під «однорідними» треба розуміти ті справи про вбивства, тяжкі тілесні ушкодження, спосіб вчинення або приховання яких співпадає або схожий з розслідуваним.

Внаслідок зіставлення отриманих вказаним шляхом даних з відомостями про злочинця, які вже є в справі, кількість відомостей про його особу може значно розширитися, а коло можливих підозрюваних, відповідно, звужитися, що істотно полегшить роботу по встановленню особи злочинця.

У загальній методиці розслідування вбивств розрізняють кілька особливих методик, що відрізняються специфікою, яка визначається ситуацією. До них належать методика розслідування вбивств, що маскуються під нещасний випадок, методика розслідування вбивств за відсутності трупа потерпілого, методика розслідування вбивств, пов'язаних із розчленуванням трупа, методика розслідування вбивств на замовлення. Кожна з названих методик має особливості в організації провадження початкових слідчих дій і оперативно-

розшукових заходів. Вони передбачають перш за все огляд місця події і трупа, судово-медичного дослідження трупа, допит заявника і свідків по справі.

Проблемним залишається питання розшуку безвісти зниклих в зоні АТО. Суспільство зараз болісно намагається знайти відповіді на запитання: скільки людей загинуло в зоні АТО, скільки зникло безвісти й потрапило в полон і хто має зайнятися їх розшуком? Лише на Донеччині та Луганщині за даними Головного слідчого управління СБУ станом на 10 листопада 2014 року безвісти зниклими вважається понад 1700 осіб. Мова тут іде як про військовослужбовців, добровольців, волонтерів так і про мешканців тимчасово окупованої території. До їх числа відносять загиблих чи страчених в полоні, чий тіла або залишаються на місці бою, або поховані часто в безіменних могилах; полонених сепаратистами, або таких, що перейшли на їх бік; а також тих що покинули межі АТО, не повідомивши про це рідних та близьких, які звертаються з заявами про безвісне зникнення і сподіваються на встановлення долі та обставин безвісного зникнення. Вирішення цієї задачі можливе лише за умови припинення бойових дій, звільнення окупованої території та отримання туди доступу правоохоронних органів України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ривман Д. В. Виктимологические факторы и профилактика преступлений / Д. В. Ривман. – Л., 1975.
2. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 лют. 1992 р. № 2135-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 22. – Ст. 303.
3. Колесник В. А. Негласні слідчі розшукові дії: кримінально-процесуальні та криміналістичні аспекти підготовки і проведення / В. А. Колесник. – К. : Прецедент, 2014. – 135 с.
4. Клочко А. М. Шляхи розвитку оперативно-розшукової діяльності в сучасних умовах / А. М. Клочко // Проблеми дотримання прав людини в діяльності ОВС України : матеріали наук.-практ. конф. (Харків, 22–23 трав. 2008 р.). – Х. : ХНУВС, 2008.

5. Гончаренко В. Г. Кримінальний процесуальний кодекс України : [наук.-практ. комент.] / В. Г. Гончаренко ; [за заг. ред. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. – К. : Юстиніан, 2012. – 1224 с.

6. Горбачевський В. Я. Вбивство. Огляд місця події: [моногр.] / В. Я. Горбачевський, І. В. Сервецький. – К. : Нац. акад. внутр. справ України, 2003. – 176 с.

7. Особливості розслідування вбивств без трупа [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://pravodom.com/kriminalstika/4/104-osoblivosti-rozsliduvannya-vbivstv-bez-trupa>.